

Tarihsel Eleştirel Marksizm Sözlüğü

Althusser Okulu

Alm.: Althusser-Schule - Ar.: Madhhab
Althusser - Fra.: école d'Althusser -
İng.: Althusser school - İsp.: Escuela
de Althusser - Rus.: škola Al'tjusser -
Çince.: A'erduşai pai 阿尔都塞派

Fransız filozof Louis ALTHUSSER (1918 - 1990), mücadele edilerek kazanılacak yeni bir Marksist ortodoksi adına okul eğitimi veriyordu. Bu sayede, Fransa'daki tartışmaların çok ötesine geçen, dogmalaştırmaları ve kanonlaştırmaları ortadan kaldıran yeni eleştirel düşünce perspektifleri açmıştı. AO, öyle basitçe sonradan sistematize edilebilecek bir felsefeye (“Althussercilik”) dahil edilemez; hatta başka durumlara aktarılabilecek bir “araştırma programı” biçiminde “değerlendirilmesi” bile sorunlu görünmektedir. A.’nın felsefi etkinliği - “okul kurucu” boyutuyla da - belirli durumları yansıtan felsefi-politik çatışmalar üzerine bir dizi girişim olarak analiz edilmelidir: Katoliklik etkisindeki geleneksel “Fransız ideolojisinin” krizi, reel sosyalizmin ve “komünist dünya hareketinin” krizi, ama aynı zamanda ilk oluşumlarınkine karşı kendini kabul ettirme iddiası A.’nın her defasında yeni suretler alan felsefi müdahaleleri için malzeme oluşturan “Fordist modernitenin” beklenen krizi.

A, Felsefede Marksist Olmak (1975) ve

Marksizm’in Krizi (1978) güçlüğünü öncelikle o zamana kadar ortaya çıkmış olan «Marksist felsefe» araçlarıyla değil, çağdaş (özellikle Fransız) felsefede mevcut olan araçlarla ele aldı, aynı zamanda, MARX’ı alımlamasının ötesinde, “Fransız geleneği”nin sınırlamaları ve resmi Marksizm’in kısıtlı tarihsel ufkuyla, modern Avrupa felsefesine başvurarak (kendisinden önce PLECHANOV’un yaptığı gibi, SPINOZA’nın kilit rolünü vurgulayarak) ve Alman felsefesiyle (HEGEL ve HEIDEGGER’e dayanarak) tartışarak, yayınlarına ancak kısmen yansıyan bir ilişki kurmak suretiyle ilgilendi (bkz. Derrida 1993, 11 Off). Hayali bir A inşasına düşmeden, yayınlarının her zaman, siyasi tartışmalarda olduğu gibi akademik öğretimde de sözlü bir söylem pratiğinin doruk noktası olduğunu belirtmek gerekir.

A, 1940 yılında savaş esiriyken kopmaya başladığı, kendisini yenileyen bir Katolik entegrizmi tarafından şekillendirilmişti (Moulier Boutan 1993, Althusser 1992). Marksizm’e ve FKP’ne entelektüel geçişine rağmen, akademik aygıtta kilit bir konumda (1950-62 arasında seçkin Ecole Normale Superieure’ün sekreteri, 1962’den beri aynı üniversitenin öğretim görevlisi olarak) FKP’nin resmi felsefesine katkıda bulunma konusunda çok isteksiz davranmış, ancak içsel olarak çok daha geniş bir teorik merakın didaktik kristalleşme noktası olarak hareket etmişti. 1960’ların başındaki felsefi girişimleri Fransa’yı aşan bir “Zeitgeist etkisi” yarattı, öyle ki ele

aldığı teorik referanslar (örneğin BACHELARD ve LACAN, ama aynı zamanda GRAMSCI ve MAO) Batı Avrupa ve Latin Amerika solunun büyük bir kısmı ve “Yeni Sol” için felsefi ve politik olarak geçerli hale geldi.

A, özellikle Çelişki ve Üst-belirlenim (1962 [FM, 52-99]) ve Kapital’i Okumak’ta (1965), AO’nun çok ötesinde, bütün bir Marksist kuşağın uyanışını felsefi olarak ifade etmeyi başardı (bkz. örneğin POULANTZAS, BUCI-GLUCKSMANN, THERBORN, HALL). Onun felsefi pratiği bir bütün olarak - egemen felsefe karşıtlığına karşı - felsefenin “aldatmasız bir praksis” olarak rasyonel bir yenilenmesini amaçlıyordu (bkz. LECOURT 1982). MARX ve FREUD’a göre filozof olmanın zorluğunun tematikleştirilmesi tam da bunu başarmaya yardımcı olacaktı. Geriye dönüp bakıldığında, bu girişimlerin A’nın suskunluk yıllarında saptığı “dolambaçlı yollara”, yani MARX’ın tarihsel materyalizminden SPINOZA’nın “imajiner materyalizmine” (bkz. Elliot 1987) veya yakınçağ siyaset felsefesinin “düşünülmemişliğine” ne kadar çok şey borçlu olduğu anlaşılır.

Materyalist olmasına rağmen indirgemeci olmayan bir epistemolojinin programatik formülasyonu (maddesellik, üst-belirlenimli çelişki, teorik pratik ve okuma kavramları etrafında örgütlenmiştir), çok çeşitli bağlantı kurma olanakları ortaya çıkartıyordu (bkz. örneğin HINDESS/HIRST, RANCIERE, BADOT, RAYMOND).

Bunun ilk uygulaması, Marksist bir kuşak için “Kapital”in (DKL) bir okul oluşturan yeniden okunmasıydı. Bunu, çağırma (interpellation), söylemsel süreçlerin özgül maddeselliği, bu süreçlerin tahakküm ve boyun eğdirme etkileri ile AO’nun ötesinde bir etkiye sahip olan “ideolojik devlet aygıtları” kavramları etrafında bağımsız bir ideoloji, söylem ve edebiyat teorisi araştırma alanının başlatılmasının (bkz. ESTABLET, PECHEUX, FAYE, PLON, DUCROT, HENRY, THEVENET; R. BALIBAR; LADEUR, KOLKENBROCK -NETZ) yanı sıra, sınıflar arasındaki güç ilişkilerinin değişebilirliği sorusundan yola çıkarak “kitle tabanı” ve “iktidar” arasındaki ilişkiyi yeniden düşünen bir politik-teorik sorunsalın detaylandırılması (POULANTZAS, BALIBAR, LOCK, BUCI-GLUCKSMANN) izledi. Kapital okuması ve siyaset teorisi araştırmaları, ekonomi ve siyaset arasındaki bağlantının ekonomist olmayan bir analizinde birleşerek düzenleme okulu olarak adlandırılan önemli bir akımın ortaya çıkmasına (AGLIETTA, LIPIETZ, BRUNHOFF), tarihsel süreçlerin determinist olmayan bir analizinin yapılmasına (VILAR, D’AMICO, STOIANOVICH) ve tarihsel dönüşüm süreçlerini analiz etmek için bir araç olarak üretim tarzı sorunsalından (BALIBAR, HINDESSL HIRST, WOLPE, GODELIER, STERN, MEILLASSOUX) zihniyetteki değişimlerin söylemsel analizine (ROBIN, SCHÖTTLER, POSTEL-VINAY) geçilmesini sağladı.

Bu okul kurucu etkisiyle AO bir “alternatif Ortodoksi” olarak ortaya çıktı: A, FKP’nin teorik dergisine yaptığı bir dizi katkıda (Pour Marx, 1965 [FM] içinde toplanmıştır), hem resmi olarak ML’de hem teorik Stalinizm’de hem de - SBKP’nin 20. Kongresi’nden (1956) bu yana - Marksist dogmatizm karşıtları arasında, özellikle Adam SCHAFF ve Fransa’da Roger GARAUDY’de ve daha az açık bir şekilde partisinin resmi filozofu Lucien SEVE’de iş başında olduğunu gördüğü totalleştirici ve yabancılaştırıcı teorik “Hegelmiliğe” karşı çıktı. A, geriye dönüp baktığında (ve Marx’ın K I - MEW 23, 27’de Hegel’in ifade tarzıyla “cilveleştirdiğini” söylemesine atıfta bulunarak) flört olarak göreceleştirdiği bir tarzda (1975, 64), Marksizm’in bu biçimlerini burjuva ideolojisine tabi kılan “tarihselcilik” ve “hümanizme” saldırmak için sosyal bilimlerdeki yapısalcı sistematizasyona ve toplumsal hareketlerdeki Maoist telaffuzlu kitlesel isyana yönelik çağdaş eğilimleri kullanır. Buna karşılık A, “aşırı belirlenmiş çelişki” kategorisine (FREUD’a dayanarak) atıfta bulunan ve “yapısal nedensellik” konseptiyle yeni bir sosyal-bilimsel açıklama modeli sunan bir “alternatif Marksizm”in temel hatlarını çizer. BACHELARD ve CANGUILHEM’in tarihsel epistemolojisinden ödünç aldığı “epistemolojik kopuş” kavramını, MARX’ın çalışmasını detaylandırma sürecinde bilimsel olan ile bilim-öncesi olanı ayırt etmek için kullanır. Marx’ın “tarih bilimin keşfi”nin felsefi analizi böylece kapsamlı

bir tarihsel Marksizm’in kapsamlı bir “özeleştirisinin” alanı haline gelir. A, 1965 yılında verdiği bir seminerde (BALIBAR, MACHEREY, RANCIERE ve ESTABLET ile birlikte), Kapital’i Okumak ile Marksistlerin 100 yıl sonra MARX’ın temel teorik eserini yeniden okumaya cesaret ettiklerini ve onun yazılarıyla sitatolojik bir ilişkinin üstesinden gelmeye başladıklarını ifade eder. “Semptomal okuma” Marx’ın teorisini “orijinal saflığında” yeniden inşa etmeyi değil, onu birbiriyle örtüşen tarihsel-söylemsel süreçlerin bir momenti olarak anlamayı amaçlar: Modern felsefede olduğu kadar sınıf mücadeleleri, ideolojik güçler ve siyasi kurumlar tarihinde de kritik bir moment olarak. Bu indirgemeci olmayan okuma pratiği, «dışavurumcu bir bütünlük» (LUCAS, GOLDMANN) varsayımına dayanan eski Marksist ideoloji ve edebiyat teorisinin metodolojik naipliğinin ötesinde, bireylerin ve sınıfların “gerçek varoluş koşulları” ile “hayali ilişkisi” olarak ideolojiler sorunsalına bir yaklaşımın önünü açar (FM, 184).

Ancak bu girişimlerde, felsefi titizlik ve siyasi hedefler de, örneğin “bilimsel” ve “ideolojik” olanın şematik karşıtlığında olduğu gibi, başlangıçta moda olan, daha sonra dogmatikleşen bir kombinasyona girmektedir (bkz. CALLINICOS 1976, DERRIDA 1993). A’nın kendisi de AO’nun şüphesiz en başarılı aşaması olan bu “akılcılığı” defalarca eleştirmiştir (1974; bkz. RANCIERE 1974’teki Maocu abartı).

Rasyonalist titizlikle ortodoksluk için çabalayan bir devrim anlayışı, Althusserci eleştiriyi, tam da LENİN'in Marksizm'in ilk krizine verdiği eksik ve çelişkili yanıtları yeniden inşa girişimlerinin başlangıç noktası haline getirmeye iter. Bu, her şeyden önce Lenin'in “Çelişki ve Aşırı Belirleme” (1962 [FM, 57vd.]) ışığında açıklanan “en zayıf halka” devrim teorisi formülü için geçerlidir. Bu tartışmada AO, “teoride sınıf mücadelesi” olarak ifade edilen yeni bir felsefe pratiği kavramını geliştirir (bkz. Althusser 1969). Bu kavram, AO'nun ötesine geçen (bkz. EDELMAN, LINHART; THEVENIN, BADIOU; LABICA, LECOURT, MACHEREY, MOREAU, RAYMOND) ve KWM'ye kadar uzanan bir felsefi araştırma dizisi için önemli hale gelir.

A.'nın “kendiliğinden felsefe” (1967) ve “devletin ideolojik aygıtları” (1970) kavramlarından epistemoloji ve ideolojik teori alanlarında daha somut bir felsefi pratiğe geçme girişimi, hastalığı nedeniyle özel olarak ve Mayıs 1968'de tarihsel olarak kesintiye uğrar. Bu yıllardaki çalışmaların komplike yayın tarihi, AO'daki bununla ilgili kırılmaları A.'nın daha önceki “teorisizme” yönelik kendi eleştirisinden (1974) daha açık bir şekilde ifade eder. Bu özeleştiriye, “resmi Marksizm” karşısında kendi ortodoksluk iddiasının olumlanması biçimsel olarak ön plandadır (bkz. FM'de SEVE'nin eleştirisi ile John LEWIS [1973] polemiğinin

keskinliği). Ancak içerik açısından bu girişim kendi pozisyonlarının kapsamlı bir yeniden formülasyonuna dönüşür (bkz. SCHÖTTLER 1975). Özellikle Gramsci çizgisinin büyük bir bölümünün ve Eleştirel Teori'nin tamamının geniş kapsamlı bir şekilde çıkarılmasıyla, kapsamı ve etkinliği önemli ölçüde azaltılmış bir AO için uygulanabilir bir felsefi-politik çalışma programının ifade edilmesi bir kez daha başarılı olur. Bu aşamada (bkz. RESCH 1992, 208ff), okulun ve partinin “devletin ideolojik aygıtları” içindeki rolünün özellikle farkında olan bir felsefe pratiği söz konusudur, ancak bu sayede kendini şeffaflaştırmanın “özne yanılması” düşülmez (bkz. BOURDIEU tarafından devamlı yapılan katkılar). Epistemolojiden gelen bu “alan değişikliği” kısmen felsefi inandırıcılığın kaybı olarak değerlendirilmiş (THIEME 1985, ELLIOTT 1987), ancak aynı zamanda siyasi ve felsefi güvenilirlik açısından bir kazanç olarak da memnuniyetle karşılanmıştır (SCHÖTTLER 1975). Somut araştırmalara geçişte ve aynı zamanda FKP'nin “devletin ideolojik aygıtları” üzerindeki keskinleşen mücadelelerde, ilk aşamanın felsefi temelini ne kadar dar kaldığı açıkça ortaya çıkmıştı. AO'nun özellikle Fransa dışında kalan bazı kesimlerinde, bu deneyime verilen tepki dogmatikleşme oldu (bkz. örneğin HINDESSL HIRST). İngiltere'de buna karşılık gelen gelişmeye, E.P. THOMPSON (1978) tarihsel olarak bağımsız olmayan tüm rasyonalizmle parlak bir hesaplaşma içine girerek yanıt

verdi (bkz. ANDERSON'un 1980'de A ve İngiliz AO'su arasında ayırım yapan yanıtı ve BENTON 1984). A.'nın yakın arkadaş çevresindeki tepki, AO'nun en verimli çalışmalarının çoğunun kökenini borçlu olduğu araştırma ufkunun genişlemesiydi (bkz. PECHEUX, PLON, RAYMOND, BALIBAR, LECOURT, LINHART, THEVENIN).

A.'nın Portekiz Devrimi Üzerine Mektuplar'ında (1975), PKP'nin "Karanfil Devrimi"ndeki sekter politikaları eleştirilir. Amiens Tez Savunusu'nda (1975) bu eleştiri açıkça felsefe alanına da genişletilir: Marksizm ve felsefe arasındaki sorunlu ilişki, kişinin felsefeyle olan ilişkisini temelden değiştirmesini geciktirmiştir (bkz. LECOURT'un Lyssenko vakası analizine yazdığı önsöz, 1976). MOLINAS ve VARGAS'ın FKP içindeki diyaloglarından (1978) A.'nın FKP'nin örgütlenmesini ve pratiğini açıkça eleştirmesine (1979) kadar, A.'nın etrafındaki küçük grubun pozisyonlarının siyasi olarak açıklanması ve radikalleşmesi süreci, 'bir komünistin özgürlüğü' talebi anahtar kelimesi altında gerçekleşir. Böylece, örneğin, henüz tasarlanmamış bir teorik kategori olarak «proletarya diktatörlüğü»nün diyalektik savunusunda (bkz. 1968, BALIBAR 1976), bu yaklaşımın muğlaklığı açıkça ortaya çıkar (bkz. dialectiques, no. 15/16): tam da "tutunmaya" çalıştıkları için, kozmetik düzeltmelerle yetinemezler ve komünist hareket içinde daha geniş kapsamlı değişiklikler için

bastırırlar. Doğu Avrupalı muhaliflerin siyasi önemine ilişkin bir Sol Avrupa Komünist Kongresi'nde (1977) "Marksizm'in krizin ilan edilmesi" bu gelişmenin doruk noktasıydı.

1981'deki seçim başarısı öncesinde zaten başarısızlığa uğramış olan Sol Birlik Fransa'sında, A'nın etrafındaki çember "sol halk" içindeki hegemonya mücadelesinde bir atılım gerçekleştirmeye çalışır. Bu amaçla SPINOZA'nın felsefesi bir kez daha sahaya sürülür: "Doğruluğun öncül bir ölçütünü formüle etmeye çalışan herkesin öncül bir eleştirisi olarak tasarlanan ilk ideoloji teorisi - est enim verum index sui et falsi (Epist. LXXVI, 0 III, 233) olarak, doğru kendini doğru, yanlış da yanlış olarak gösterir. Machiavelli'nin "yalnızlığı" (1977) da bir model olarak kullanılır. Araştırma çalışmalarının başlatılması (büyük ölçekte nispeten fark edilmeden devam eder) siyasi müdahalelerin hazırlanması ve uygulanmasına göre arka planda kalır. AO'nun küçük bir çevreye indirgenmiş bu son aşamasının yazıları (diğerlerinin yanı sıra BALIBAR, LECOURT, BLOIS ve PECHEUX tarafından) daha fazla teorik esnekliği daha fazla tarihsel geçerlilikle birleştirir. Daha önceki yazıların "teorisizm"inin özellikle güçlü alımlama engelleriyle karşılaştığı Batı Almanya'da, bu çalışmaları yeni ve daha yoğun bir alımlama dalgası izledi (bkz. "Positions" Grubu ve aynı adı taşıyan yayın dizisi).

AO'nun Fransız entelektüel

çevrelerindeki geçici hegemonik konumu (bkz. DERRIDA 1993) “postmodern” bir şekilde çözülrken, özellikle Anglosakson ülkelerde insanlar AO’nun “araştırma programı” olarak yeniden yorumlanan pozisyonlarına geri dönmeye devam eder (bkz. RESCH 1992). Sovyet etki alanında, AO’nun uzun yıllar resmen reddedilmesinin ardından - özellikle kültürel çalışmalar bağlamında verimli bir alımlamanın yanı sıra - bir “burjuva ideolojisi” olarak mahkûm edilmesine neden olan tam da son evresiydi. Latin Amerika ve Güney Avrupa’da, Nietzsche’nin postmodern okumaları ve 1920’lerin Alman “genç muhafazakârları” lehine bir felsefi hegemonya kayması bu dönemde zaten gerçekleşmişti. Alımlama koşullarındaki böylesi bir değişim, bağlantı olasılıkları (BÖKE vd. 1994) ve aynı zamanda Althusser’in projesinin içkin zayıflıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Bu sorulara en iyi katkılar şimdiye kadar eski AO’dan gelmiştir (bkz. BALIBAR 1993, LIPIETZ 1992, LECOURT 1993, RAYMOND 1992).

A.’nın felsefi mücadelesinin 1980’de karısı Helene’yi öldürülmesiyle sonuçlanan trajediyle olan ilişkisi, daha fazla aydınlatılmayı gerektirmektedir. “Felsefi bir özne” olarak “yazar” ilan edildiği ve fiilen öldüğü hayatının son evresi, artık ona felsefi müdahale için bir fırsat sunmuyordu. A.’nın ölümünden sonra yaptığı katkılar, hastalığı ve yaşamı hakkında (bkz. MOULIERBOUTANG 1992vd, BALIBAR 1993), okulun sona ermesinden sonra “Althusserci mirası”

gözden geçirme girişimlerinden açıkça bağımsız hale gelen bir tartışmayı besler (KAPLAN/SPRINKER 1993, LAZARUS 1993, RESCH 1992 ve ayrıca BALIBAR 1991, ELLIOTT 1987, GIACOMETTI ve ark. 1986, BÖKE ve ark. 1994).

Kaynaklar

L. ALTHUSSER, Für Marx (1965), Frankfurt/M 1969 (FM); a.g.y. d.ş.y.s., Das Kapital lesen (1965), Reinbek 1972 (DKL); a.g.y., Philosophie und spontane Philosophie der Wissenschaftler (1967, yay. tar. 1974), Berlin/W 1986 (=Schriften 4, yayınlayan EO. Wolf ve P.Schöttler); a.g.y., Lenin und die Philosophie (1969), Reinbek 1974; a.g.y., “Ideologie und ideologische Staatsapparate” (1970), ISA içinde, 108-53; a.g.y., “Antwort an John Lewis” (1973), Was ist revolutionärer Marxismus? içinde, yayınlayan H.Arenz, J.Bischoff, U.Jaeggi, Berlin/W 1973; a.g.y., Elemente der Selbstkritik (1974), Berlin/W 1975; a.g.y., “Ist es einfach, in der Philosophie Marxist zu (1975), ISA içinde, 51-88; a.g.y., Cartas sobre la revolurao portu. guesa(1975), Lizbon 1976; a.g.y., »Geschichte beendet, endlose Geschichte”: D.Lecourt, Proletarische Wissenschaft içinde, Berlin/W 1976; a.g.y., »Die Einsamkeit Machiavellis” (1977), a.g.y., Machiavelli, Montesquieu, Rousseau içinde, Hamburg, Berlin/W 1987 (=Schriften 2, yayınlayan EO. Wolf ve P.Schöttler); a.g.y., “Wie es in der FKP nicht mehr weitergehen kann”, Die Krise des Marxismus içinde, Hamburg

1978, 80vd; a.g.y., Die Zukunft hat Zeit / Die Tatsachen. Zwei autobiographische Texte (1992), Frankfurt/M 1993; a.g.y., Journal de captivite, Paris 1992; a.g.y., Ecrits sur la psychanalyse, Paris 1993; a.g.y., Sur la philosophie, Paris 1994; ISA içindeki Althusser bibliyografileri, 169-73, Berthold içinde güncellenmiştir 1992, 164-71; Elliott 1987, 342-51, kıs. Balibar 1993; zur Schule: Thieme d.ş.y.s. 1982, 165vd; Resch 1992, 393-409; Böke içindeki ikincil literatüre dair yorumlu bibliyografya, d.ş.y.s. 1994, 275-82; PANDERSON, Arguments within English Marxism, London 1980; E.BALIBAR, Über die Diktatur des Proletariats (1976), Berlin/W 1977; a.g.y. d.ş.y.s., Ouvrons la fenetre, camarades, Paris 1979; a.g.y. d.ş.y.s., Marx et sa critique de la politique, Paris 1979; a.g.y., Für Althusser (1991), Mainz 1994; a.g.y., »L'objet d'Althusser«, Lazarus 1993 içinde; T.BENTON, The Rise and Fall of Structural Marxism, New York 1984; J.BERTHOLD, Althusser-Lektüren, Würzburg 1992; H. BÖKE, J.C.MÜLLER, S. REINFELDT (Yay.), Denk-Prozesse nach Althusser, AS 228, Hamburg 1994; A. CALLINICOS, Althusser's Marxism, London 1976; J. DERRIDA, »Politik und Freundschaft. Ein Interview mit Michael Sprinker«, d.ş.y.s. Böke içinde 1994, 103-62 (ilk olarak Kaplan/ Sprinker 1993 içinde); G. ELLIOTT, Althusser. The Detour of Theory, London 1987; M. GIACOMETTI d.ş.y.s., La cognizione de la crisi, Milano 1986; B.HAHN, P. SCHÖTTLER (Yay.), Ein Denken in Grenzen (=kultuRRevolution, Nr. 20), Bochum 1988; D. HoWARD, K. KLARE (Yay.), The Unknown Dimension. European Marxism since Lenin, London 1972; E.A. KAPLAN, M. SPRINKER (Yay.), The Althusserian Legacy, London 1993; S. LAZARUS (Yay.), Philosophie et politique dans l'oeuvre de Louis Althusser, Paris 1993; D.LECOURT, Lenins philosophische Strategie (1973), Frankfurt/M-Berlin-Wien 1975; a.g.y., La philosophie sans feinte, Paris 1982; a.g.y., A quoi sert donc la philosophie., Des sciences de la nature aux sciences politiques, Paris 1993; A. LIPIETZ, »Vom Althusserismus zur 'Theorie der Regulation', d.ş.y.s. A.Demirovic içinde (Yay.), Hegemonie und Staat, Münster 1992; P.MACHEREY, Hegel ou Spinoza, Paris 1979; G. MOLINA, Y. VARGAS, Dialogue Ci l'interieur du part communiste franrais, Paris 1978; P.EMOREAU, Marx und Spinoza (1975), Hamburg 1978; Y.MOULIER BOUTANG, Louis Althusser. Une biographie, Bd. 1, 1993; J.RANCIERE, La leron d'Althusser, Paris 1974; P. RAYMOND, Dissiper la terreur et les tenebres, Paris 1992; R.P. RESCH, Althusser and the Renewal of Marxist Social Theory, Berkeley 1992; P. SCHÖTTLER, »Widerruf oder Berichtigung?«, Althusser 1975 içinde, 7-32; S. SMITH, Reading Althusser, Ithaca 1984; G. STEDMAN JONES d.ş.y.s. (Yay.), Western Marxism, London 1978; K.-D. THIEME d.ş.y.s., Althusser zur Einführung, Hannover 1982; E.P. THOMPSON, Das Elend der

Theorie (1978) Frankfurt/M-New York
1980, J.-M. VINCENT d.ş.y.s., Contre
Althusser, Paris 1974; EO. WOLF,
Umwege, Hannover 1982; a.g.y., »Zu
kämpfen und zu wissen wagen!«,
d.ş.y.s. Thieme içinde, 1982,94-118

Frieder Otto Wolf

Çeviri: Atilla Dirim